

קברות שכם

בית העלמין של הקהילה היהודית בשכם נעלם מהשטח לפני כמאה שנה, ואף מקור לא ידע לומר איפה בדיוק הוא היה. הוא מסומן במפורש על גיליון מדידה בריטי משנת 1938.

METRES 250 200 150 100 50 0

קו רוחב

32.222231° N

קו אורך

35.252057° E

שטח מחושב

דונם 2.92

דיוק משוער

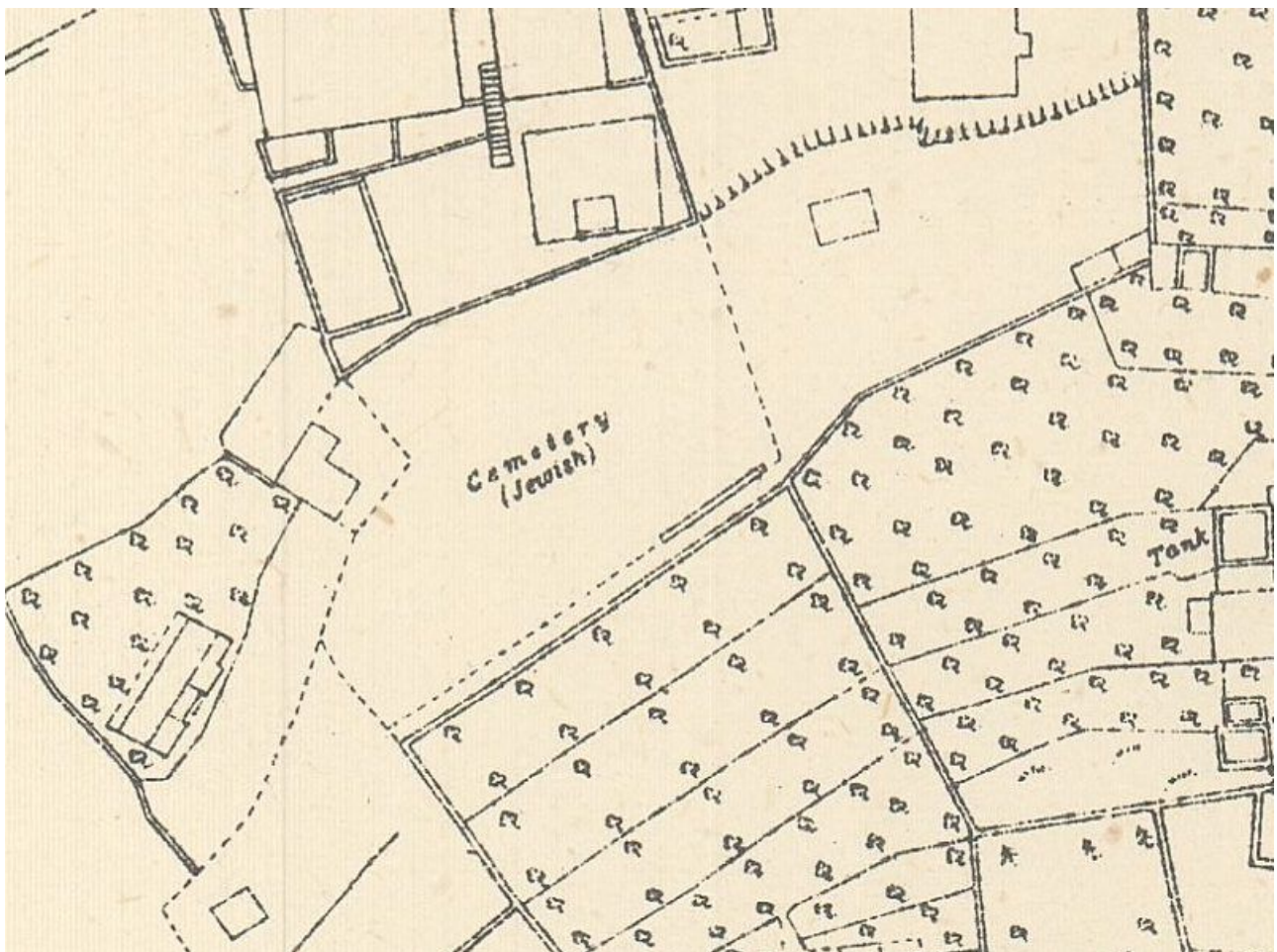
מ' 25 ±

א'

הממצא

על גיליון המדידה של ממשלת המנדט לעיר שכם, בקנה מידה 1:2,500, שנדפס ביפו ב-1938, מודפסות בכתב־יד קרטוגרפי שתי מילים: **Cemetery (Jewish)**. זה כל מה שנדרש. סביבן מסומנים גבולות החלקה, ומדרום־מזרח לה — *Cemetery (Protestant)*, ומערב מזרחה *(C.M.S. Hospital)*.

אף אחד מהמקורות הכתובים — לא ספרות המסע של המאה ה-19, לא העיתונות העברית, לא תיקי המנדט ולא המחקר המודרני — לא ידע למקם את בית הקברות. המסמך המפורט ביותר, מכתב הרב עוזיאל למזכיר הראשי מ-5 באפריל 1940, מציין רק שם אזור בערבית: **طرف الجبل** (Taraf el-Djebel, "קצה ההר"). המפה פותרת את זה.

מה בדיוק נמצא

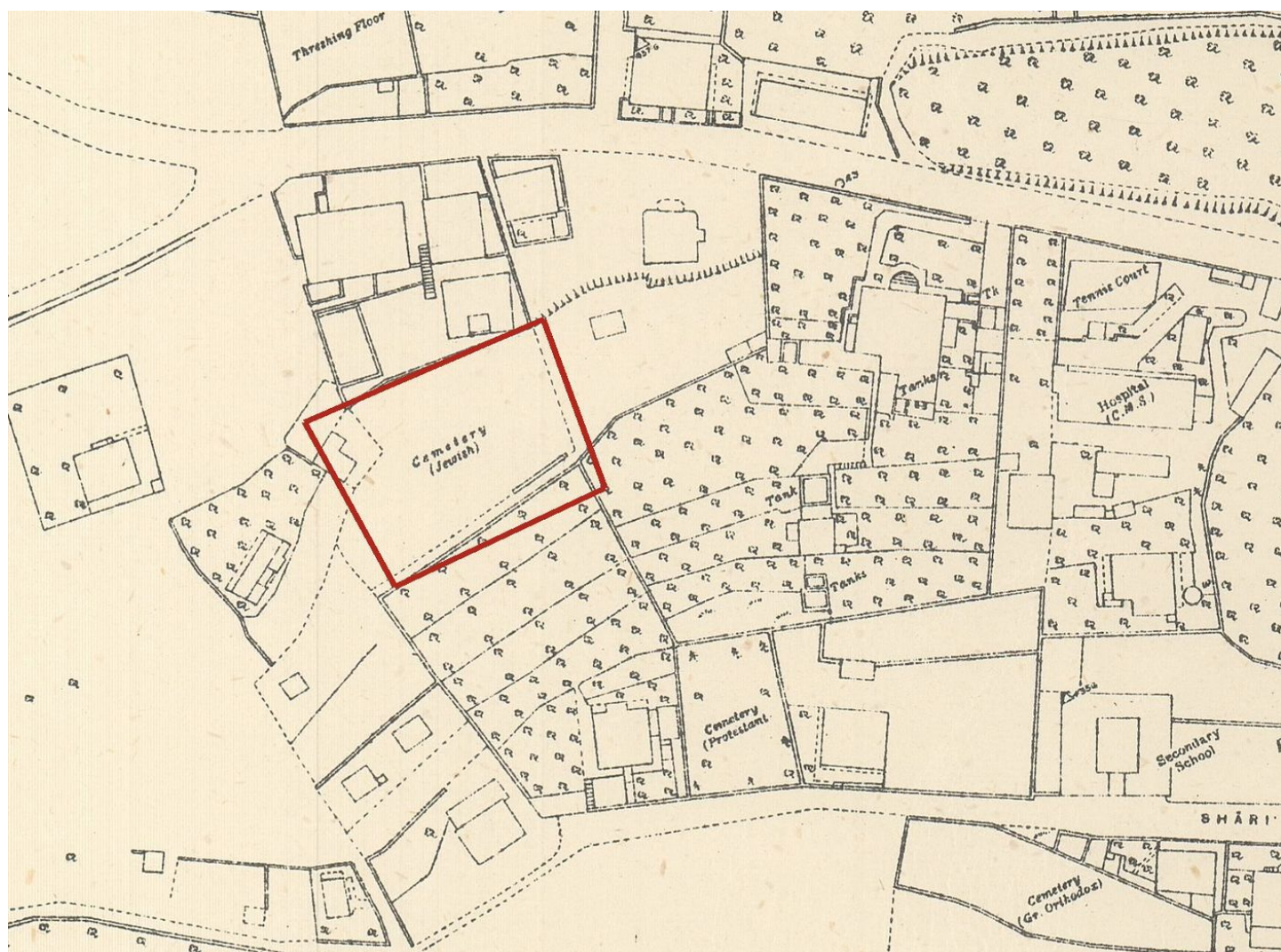
פריט	ערך
שם על המפה	(Cemetery (Jewish
גיליון	Survey of Palestine · Nablus (West) · 1:2,500 · Jaffa 1938
מרכז החלקה	N, 35.252057 E 32.222231
שטח לפי המפה	≈ 2.9 דונם
שטח לפי מסמכי המנדט	כ-4 דונם (עוזיאל, 1940)
שטח לפי מכתב לשכת רה"מ	עשרה דונם (1989)
רישום מקרקעין	Sehifa 18, Serial 94
רשום על שם	משה עזרי; יורשו אהרן עזרי, ירושלים
שם האזור בערבית	طرف الجبل · Taraf el-Djebel

הפער בין 2.9 ל-4 ול-10 דונם אינו סתירה בהכרח: תיחום החלקה על המפה נעשה לפי קווי הגבול המצויים סביב הכיתוב, בעוד המסמכים מדברים על החלקה הרשומה – שייתכן שכללה גם את השדה הסמוך שהקהילה ניסתה לרכוש ב-1876.

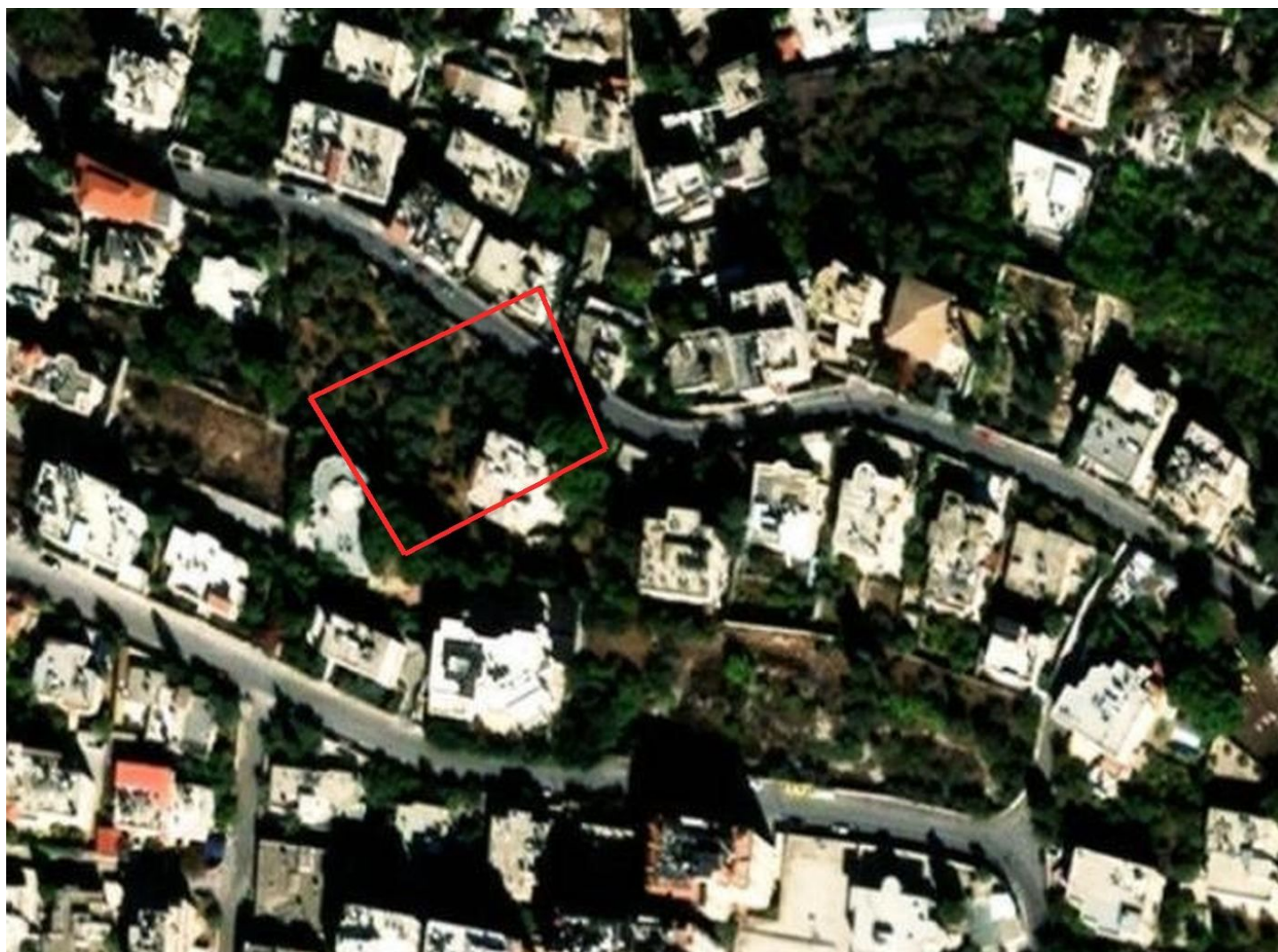
ב'

אז והיום

אותה מסגרת גיאוגרפית בדיוק, בהפרש של 88 שנה. משמאל גיליון המדידה; מימין תצלום לוויין עדכני. הקו האדום הוא אותה חלקה.

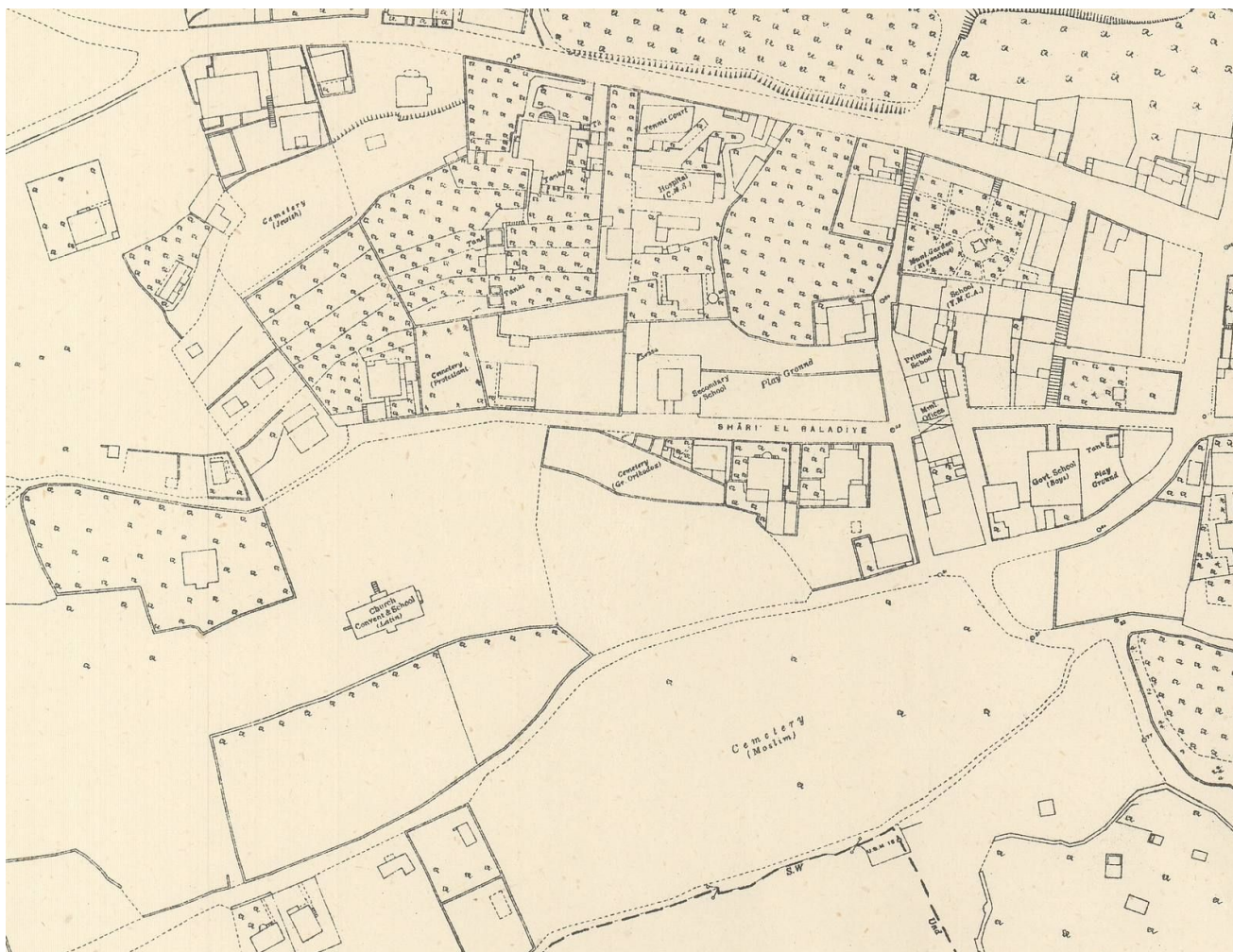
לוח ב' 1938 – החלקה מסומנת באדום על גיליון ה-1:2,500. מצפון-מזרח: מקבץ המבנים והגדר; מדרום-מזרח: מטעי זית ובית הקברות הפרוטסטנטי.

לוח ג' 2026 – אותה מסגרת, תצלום לוויין. החלקה עדיין ירוקה וכמעט בלתי בנויה, בלב שכונה צפופה. מקור התצלום: [Esri World Imagery](https://www.esri.com/en-us/world-imagery).
 זו התאמה טובה לתיעוד ההיסטורי. הוועד הלאומי כתב ב-1939 שעד כשלושים שנה קודם לכן היה השטח **מחוץ לעיר הבנויה**, וכי עד 1936 הגיעו אליו הבתים. פקיד ממשל שביקר בסוף 1939 דיווח על **"מחשף סלעי, ללא מצבות נראות לעין"**. ב-1989 כתבה לשכת ראש הממשלה שהשטח "נמצא בידי ערבים מאז מלחמת העולם הראשונה". החלקה שאותרה היא אכן שטח ירוק בשיפוע, עם מבנה בודד או שניים, מוקפת בנייה מכל עבר.

מה שאין בתצלום

אין מצבות, אין גדר, אין סימון. הגדר שבנתה הקהילה ב-1893 לא שרדה; המצבות, לפי עדות הרב עוזיאל, נעקרו ושימשו אבני בניין. מה שנשאר הוא צורת חלקה – וקו על מפה בריטית.

לוח ד ההקשר הרחב. באזור מערב־דרום־מערב לעיר העתיקה מסומנים על גיליון 1938 חמישה מוסדות סמוכים: *Cēḡ ēlēsṡ*, *Cēḡ ēlēsṡ*, *Jēwīsf*, בצפון־מערב, *Cēḡ ēlēsṡ*, *Psōlēšēš*, מדרום־מזרח לו, *Cēḡ ēlēsṡ*, *Gs Qsī deōy*, ליד שדרת *Šāri' el Baladiye*, *Cí üšāf Cōñēñēñ*, מדרום, *Cēḡ ēlēsṡ*, *Mōšhīñ* – הגדול מכולם – בשוליים הדרומיים. מזרחה: *Hōsf ul-Bat*, *C'MS*, *Mūñīr Gāseñēñ*, *Ef Balāēiñēñ*, *Gōwū Scī òt Bōyṡ*.

ג'

איך הוא אותר

גיליון ה-1:2,500 של 1938 אינו נושא רשת קואורדינטות בשוליו. כדי להפוך את הכיתוב לנקודה על הגלובוס נדרשו חמישה שלבים.

01איתור הכיתוב

סריקה חזותית של גיליונות המנדט של שכם. הכיתוב *(Cemetery Jewish)* אותר בגיליון המערבי. אימות: התאמת תבנית (template matching) של הכיתוב עצמו אל תוך הסריקה בקנה מידה מלא – התאמה בציון 0.73.

02מדידת קנה המידה

איתור אלגוריתמי של שנתות סרגל הקנה־מידה המודפס בשולי הגיליון. שש שנתות ראשיות ב-150, 100, 50, 0, 250, 200 מטר, במרווח ממוצע של 235.0 פיקסלים – כלומר **4.70 פיקסלים למטר**, שהם סריקה של כ-300 dpi.

03עוגן קרקעי מאומת

בית הקברות המוסלמי המערבי המסומן על אותו גיליון קיים עד היום. הפוליון שלו ב-OpenStreetMap מודד 290 × 144 מ' – מול 294 × 121 מ' שנמדדו על המפה, ובאותה נטייה (כ-5.3°). בדיקת צמחייה בתצ"א מראה ש-83% משטח הפוליון מכוסה עצים – כלומר החלקה המוקפת חומה עדיין שם.

04הצלבה מול מפה מג'ורפרנסת

גיליון ה-1:2,500 הותאם בקורלציה צולבת אל מפת ה-1:20,000 של Survey of Palestine, שקיימת כשכבת אריחים מג'ורפרנסת ב-Palestine Open Maps. שתי המפות מאותו סקר, ולכן זהות בפרטים. ההתאמה הטובה ביותר נפלה במרחק של **2.2 מ' מזרחה ו-3.2 מ' צפונה** מהחזויו – אישור עצמאי להתמרה.

05אימות רשת הקילומטרים

איתור אוטומטי של קווי רשת הקואורדינטות המנדטורית על מפת ה-1:20,000: מרווחים של 493–497 פיקסלים, מול 494.9 צפויים לקילומטר בקנה המידה של האריחים. הגיאורפרנס של השכבה תקין.

1843

1876

1890

1893

1895

1908

1908

1918

1930~

1936

הוועד הלאומי: לפני כשלושים שנה היה בית הקברות מחוץ לשטח הבנוי – ועד עתה התפשטה העיר

התכתובת שקובעת את הנתונים. הרב עוזיאל למזכיר הראשי: בית הקברות באזור **Taraf-el-Djebel**, שטח כ-4 דונם, רשום בספרי המקרקעין של שכם ב-**Sehifa 18, Serial 94** על שם משה עזרי, יורשו אהרן עזרי מירושלים. המצבות נעקרו ושימשו אבני בניין. עוזיאל מציע חפירה, ומזכיר עד קשיש — מרדכי בן רחמים לוי — שיוכל לזהות את המקום. בדיקה של פקיד ממשל בסוף 1939 מוצאת "מחשוף סלעי, ללא מצבות נראות לעין".

תיק ארכיון המדינה, "בית הקברות היהודי בשכם", file B/32/39, ISA R.G. 2 (Chief Secretary), רשומת קטלוג בספרייה הלאומית: [NNL_ARCHIVE_AL997009828750005171](https://nln.nl/NNL_ARCHIVE_AL997009828750005171)

יעקב יהושע מביא מפי מרת בייה כהן, ילידת שכם: "משעזבו היהודים את העיר שכם הקימו כמה מאנשי המקום בית על שטח בית הקברות היהודי. משערכו את חנוכת הבית התמוטט וקבר תחתיו את חוגגיו."

יעקב יהושע, [פרויקט בניהודה](#) 2: 22, 9, 9, 9, עמ' 130 · [פרויקט בניהודה](#)

כתב העת *Toledot*: "בית הקברות היהודי בשכם נעלם לפני כחמישים שנה". מפנה לתיק ISA B/32/39, R.G. 2 — ההפניה הארכיונית הראשונה שפורסמה.

(1981) vol. 3 no. 4, *Gēñěātōhī, Tí ě Jòu'sāf òg Jēwīsf* (Tòlèdòu), עמ' 9, 13.

יששכר קציר, יועץ ראש הממשלה יצחק שמיר, לשמואל גורן, ראש המינהל האזרחי: הד"ר א. קימלמן ביקש "להציל את בית הקברות היהודי בשכם, בשטח של עשרה דונם, הנמצא בידי ערבים מאז מלחמת העולם הראשונה". השאלה שנשאלה: "הניתן להוציא השטח מידי התושבים ולהעבירו לידיים יהודיות".

לשכת ראש הממשלה, ח' בכסליו תש"ן / 6 בדצמבר 1989, סימוכין T-2 ש" 228-5. ארכיון המדינה גל-23792/15 · [NYU Archives](#)

המסמכים

כל מסמך שהצלחנו להוריד ולצלם. כל אחד עם הקישור למקור שממנו נלקח.

בעירנו, שכם, ישנו בית קברות יהודי עתיק. מנהג בני המקום שלא לגדור גדר סביב בית הקברות ורשות נתונה לכל בעל חי לטול ולדרוך על הקברים, וממילא מובן כי ברוב הימים יחרבו ציוני הקברים ולא ניכר כי מקום קבורה הוא. וכן קרה לבית הקברות הזה עד כי היום לא ניכר אם היה מקום קבורה, רק שמו נשאר עליו בפי כל בני העיר שהוא בית קברות של יהודים. והנה עתה קם אחד מבני העיר, מוסלמי אשר קנה סמוך לו כפרת ארץ ורצה להחזיק גם בבית הקברות לבנות עליו בתים, באמרו כי שדה הפקר הוא ושייך לממשלה, והוא איש תקיף כי הוא מחברי העירייה ואמרנו נואש כי מי ידין עם תקיף ממנו? והיה חלול השם מהגויים אשר אמרו לנו כי עצמות יהודים תהיינה מושלכות על פני השדה. אך תהילה לאל כי הספרדים יושבי העיר הזאת אף על פי שמעטים הם ועניים מרודים הם ומתפרנסים בדוחק גדול מיגיעת כפיהם, עמדו בפרץ וישתדלו לפני הממשלה אף הלכו לירושלים לעורר רחמים אצל מרדכי אדלמן וועד הכוללים והשיגו סך מסוים ונשפטו אתו עד שהוציאו לאור את משפטם, ועתה הננו בונים גדר סביב בית הקברות וחץ חץ להרב החכם ר' יואל משה סלומון שטרח ויגע עבור זה והשיג מכל הכוללים סך ששים פראנק וגם ראוי לתהילה המוכתאר משכם יצחק עבאדי שטרח ויגע אצל הפחה משכם ולא נח ולא שקט עד שהוציאו לאור את משפט בית הקברות ושמו לברכה, אך מצד אחר התעצבנו כי סתרו את בנין "קבר יוסף הצדיק" והממשלה בונה עליו בית מסגד הישמעאלים ומי יודע אם יניחו את בני עמנו להשתטח על קברו.

ישראל קאניל, "הצבי", י"ז חשוון תרנ"ד 27.10.1893

"בעירנו, שכם, ישנו בית קברות יהודי עתיק. מנהג בני המקום שלא לגדור גדר סביב בית הקברות ורשות נתונה לכל בעל חי לטול ולדרוך על הקברים, וממילא מובן כי ברוב הימים יחרבו ציוני הקברים ולא ניכר כי מקום קבורה הוא. וכן קרה לבית הקברות הזה — עד כי היום לא ניכר אם היה מקום קבורה, רק שמו נשאר עליו בפי כל בני העיר שהוא בית קברות של יהודים.

והנה עתה קם אחד מבני העיר, מוסלמי אשר קנה לו כבדת ארץ סמוך לבית הקברות, ורצה להחזיק גם בבית הקברות לבנות עליו בתים, באמרו כי שדה הפקר הוא ושייך לממשלה; והוא איש תקיף כי הוא מחברי העירייה, ואמרנו נואש — כי מי ידין עם תקיף ממנו? והיה חילול השם מהגויים אשר אמרו לנו כי עצמות יהודים תהיינה מושלכות על פני השדה.

אך תהילה לאל כי הספרדים יושבי העיר הזאת, אף על פי שמעטים הם ועניים מרודים הם ומתפרנסים בדוחק גדול מיגיעת כפיהם — עמדו בפרץ וישתדלו לפני הממשלה, אף הלכו לירושלים לעורר רחמים אצל מרדכי אדלמן ועד הכוללים, והשיגו סך מסוים ונשפטו עד שהוציאו לאור את משפטים. ועתה הננו בונים גדר סביב בית הקברות."

ישראל קאניל, "הצבי", 27.10.1893

מזער היא. ואחרי שובי לשלום לפעם ק' ערכו לי כתב בקשה וחתומים בה כל יחירי הקהל. וליראת האריכות לא העלה אותה בכתבה וכלשונה. ותוכן שאלתם כי בקשו ממני להודיע במכתב גלוי לאחב"י של יעמדו מנגד לרתם בפעם הזאת. אשר היה הראשון לשלם עזר מאחב"י שבגולה. ולעזרם כגדרכתם לפדות כלי הקדש מיד נויס לגול חרפה מעל ישראל. ובטחתי בלב אחב"י המלה חנינה כי יחזקו וירחמו עליהם בעין חמלה. וכל מדים תרומת כסף לפדיון הקדש הנו' ולעזרם ולהחזיק יסובם בעיר הקודש יוכל שלוח נדבתו ע"י הח"מ כפי האדרסע הרשומה מטה וכטח הדמים יגיעו ליד הבעלים ומירי ושינו כתב קבלה בחתי' יחירי הקהל הנו'. או אם יחפזו ושלחו כספים לראשי העדה דש"ה ה"ה ח"ר הברהס מרסייאו. וס' לישע הבהן. וס' יוסף פרחי הי"ו ובעל הנמול ישלם לאיש כמעשהו. ולדאכון לבי עוד אודיע להקוראים מתוקף דלות העדה הזאת כי ביום ראשון הלכתי בעשרה מישראל להשתטח על קברות שוכני עפר. ונשתטחתי על קבר מר זקני כמוהר"י עייאש ז"ל [אשר אחר כמה שנים שגר פעם ק' רגלוהי ערכין ליה והיתה כ"מ בשכס יוס' ד' אלול החד"ג. ולאפק פנאי לא יכולתי התחקות על שאריות מלכות אשר ספרו לי כי יש מזמן ק' שנה] וראיתי כי בה"ק של העדה. אין בו מקום עוד לאחוות קבר ורטו לספח אליו חלקת שדה סמוכה לה מחירה בעד סך 300 פראנק. והנה! מאין יבא עזרם? לשלם אף רכע מהסך הנו' כי בהעדה הזאת העוני ושלום בה שלטת ומדי ספרם לי את זאת דמעותם תרדנה על לחייהם. וכני מיעי רותחו כבשר בקלחת. ואשרי איש יטה חון לקול שועתם לנמול חסד עס המתים והחיים. הנה! הושיעה ימינך ורחם על מחבקי עפרות אדמת הק' שהנחת לעם בחרת בו"ר:

הישמעאים רובם סוחרים ובעלי מלאכות. חרוטים במלאכתם יותר מהישמעאלי' שבנינו. ואולם בכללות הנהגתם ומלב המוסרי גורל ח' למו ואין כמה להאריך אודותם:

הכותים הנק' שומרונים. הנם כי לא לנו הם. לא יכול יוסף התאפק להודיע לאחב"י אפק קצת ממנהגם בענין דתם ואמונתם. אשר נודעו לי מפי ראש עדתם הארון יעקב הקאהן. וענן ראיתי בס' דרמי שומרון שחיבר רבש"ק"ה ויקרא בקול יהודית? ושפך באש חמתו וכל רוחו הוסיף... לשים שמלה וקלון ביושבי ירוש' כאשר באקדמת ספרו כתב, לא התלונן על אחב"י היושבים בשכס ובמהלך דרך. לא בעמלה ולא ביוגיעה ושינו. להשקות כל העדרים הנמאים למי שומרון. לא עליהם תלונתי. כי הם חסרי כל חכמה ודעת, אף אתה אמור לו בשבתו על סיר הבשר כתב הדברים השלה מפי השמועה. ואנחנו לא נאכזר הזמן ללקט מן הכרם הזה ענבים באושים. ישמח הוא בספרו. וספרו בו. ואספרה לכם אתי גורל חכמת המתכבר הזה המרוק למאון החוקרים? הן בספרו

העדה ומנהגי תהילולא במירון). הוא מספר מפי השמועה על הישוב
החקלאי בשפרעם ובפקיעין. בשפרעם היו אז עשרים משפחות יהודיות
ובפקיעין — שתיים־עשרת משפחות.

בחזרו לירושלים הלך הנוסע כצפת לעכו, שבה לא מצא אלא
כחמש־עשרה משפחות יהודים, מתפרנסים מיגיע כפם. הוא מסביר
את דלדול הישוב העברי בעכו בזה שהעיר חדלה לשמש נמל עיקרי,
זיפו וחיפה ירשנו את מקומה; מעכו נסע לחיפה בעגלה, שעשו מחדש
ההולכת על שפת הים ושהיתה שייכת למושבה הגרמנית שבחיפה.
את חיפה מצא הנוסע בראשית שגשוגה, והוא הראשון המתאר
את הישוב היהודי המתהווה בה: „עדת ישראל שבקרבה גדלה בימים
האלה, כי ינהרו אליה יום יום, הנם כחיום ערך חמש מאות נפש.“
הוא מתפעל מהמושבה הגרמנית שבחיפה ומתפלל שגם היהודים
יצליחו בהתישבותם.

מחיפה נסע באני־קטור ליפו, שבה מצא למעלה מחמש מאות
יהודים, רובם מערביים (יוצאי אפריקה הצפונית) ורק עשרים משפחות
אשכנזיות. מיפו הלך לראות את מקוה ישראל ולמראה „אחוות נחלת
ישראל באדמת הקדש יסער בלבנו שמחה נגיל“. הוא רואה את מקוה
ישראל כסימן להבדל שבין „ימי החושך שחלפו לימי האור והחופש
האלה“.

לשם השלמת התמונה של הישוב היהודי בארץ מוסיף הנוסע
בסוף ידיעות קצרות על הישוב היהודי בחברון (שבע מאות נפש)
ובירושלים (למעלה מעשרת אלפי נפש).

יום ג' אייר יצאתי מן עיקר¹ ירושלים תובכ"א² בלוי³
אהובי ורעי, ה' ישמרם. ועזבתי את עיה"ק⁴ מקום מולדתי,
אשר לשמה זכרה תאות נפשי, ובה שעשועי לבי בתוגת לבב
נסתרת, ואחזנו דרכנו בין רוכסי ההרים וכפרים רבים הבנויים
בשפועי החרים רמי הקומה. ואחר ג' שעות הגענו אל כפר
„בירי“⁵ (היא בירי מקום ר' דוסתאי הנזכר בש"ס). שם ישבנו
לנוח מעט עם השיירת הגדולה מאתב"י⁶ ההולכים גם הם.

1 עיר קודש ותהילה. 2 תיבנה ותיכנה במהרה בימינו אמן.
3 עיר הקודש. 4 אליצורה ע"י דאמאללה. 5 אחינז בני ישדאל.
6 עיר הקודש.

מישראל להשתטח על קברות שוכני עפר, ונשתטחתי על קבר מר זקני כמוהר"י עייאש ז"ל... ולאפס פנאי לא יכולתי להתחקות על שארית מצבות אשר ספרו לי כי יש בו מזמן ק' שנה.

וראיתי כי בה"ק של העדה — בו אין מקום עוד לאחוזות קבר, ורצו לספח אליו חלקת שדה סמוכה לו, מחירה בעד סך 300 פראנק. ואהה! מאין יבא עזרם לשלם אף רבע מהסך הנז', כי בהעדה הזאת העוני ישלוט בה שלטת. ומדי ספרם זאת לי — דמעותם תרדנה על לחייהם."

אופלטקה, מסעי היר"ת, אייר תרל"ו · 1876

שתי מילים בציטוט הזה הן רמז גיאוגרפי: "חלקת שדה סמוכה לו". ב-1876 בית הקברות גובל בשדה — כלומר הוא בשולי השטח החקלאי, מחוץ לעיר הבנויה. זה בדיוק מה שרואים על גיליון 1938: החלקה יושבת על קצה חגורת מטעי הזית שממערב לעיר.

ח' בכסליו תש"ן
6 בדצמבר 1989
סימוכין 2- ד"ש 228-5

לשכת ראש הממשלה
PRIME MINISTER'S BUREAU

✓ 161-32
922-1

לכבוד
מר שמואל גורן
ראש המינהל האזרחי ביהודה ושומרון

מר גורן היקר,

הנדון: בית הקברות היהודי בשכם

הד"ר א. קימלמן פנה למנכ"ל משרדנו בבקשה להציל את בית הקברות היהודי בשכם, בשטח של עשרה דונם, הנמצא בידי ערבים מאז מלחמת העולם הראשונה.

רצ"ב מכתבו מיום ו' בכסלו, 4/12/89.

בידינו תכתובת שלמה מימי המנדט בין הראשון לציון ונשיא הוועד הלאומי לבין השלטונות הבריטיים, אך אנו נמנעים מלהעבירו אליכם בשלב זה.

נודה לכם אם תואילו להודיענו חוות דעתכם — כלומר: הניתן להוציא השטח מידי התושבים ולהעבירו לידיים יהודיות.

ב ב ר כ ה,

יששכר קציר
יועץ ראש הממשלה

236

בע"ה

תובב אשר נעשה בפקודת השר מו"ה משה מונטיפיורי השי בשנת החדש לברי"ע

הושבים בעה"ק שכם

לוח שנות בני ישראל

Statistical Account of the

Congregation in the Holy City of

taken in the year, 5626, A.M.

by order of Sir MOSES MONTEFIORE, BART.

מספר הדיקה במשפחה Number in Family.	הערות Observations.	שנות הבנים Age of Male Children. למטה 13 Under 13. מעלה 13 Above 13.	שמות הילדים ושנותם Names of their Children, and their ages.	מספר ילדיהם Number of Children.	שם האשה Name of the Wife.	נשוי Married.	בן Single.	מקצוע Occupation.	מחלת כסף Property.	שנת עלייתם Epoch of their Arrival.	שנות Age.	מקום לידה Place of Birth.	שמות Names.
אריבעה עשר	יש עליו חובות כי הוא זקן ואינו עושה ישום מלאכה	למעלה מג כולם	נחשון נפאל משה יוסף ובת אחת שמה לולו	שלושה	וידה	נשוי		היה עושה במשי	עני	שלושה ועשרים שנה	אחד ושבעים שנה	דמשק	מורכי אזורי
שבעה	מתפרנס בדוחק וחיב לאדוניו המלך ירה מזמן שהיה שלחני	למעלה מג הבנות	משה אברהם אסתר לונגה	שני בנים ושני בנות	נשוי	נשוי		שלחני היה מקודם נעשיו שוחף כלל	משובר	שלושים שנה	שלושים ושלוש שנה	קושטא	בנים נצאל
שבעה אחת	יש עליו חובות ובת אחיו יתומה ישומה בבקה	למעלה מג שני בנים ובת אחת	עובדיה ליהו סולטני סעיה קארוץ	שני בנים ושלש בנות	נשוי	בקה		סובב על הבתים למכור	אביון	י"ח שנה	חמישים ושנים	עכו	ישאול בן יעקב
חמישה	יש לו יתום מבעלה הראשון ישמן שלמה	למעלה מג כולם	חיים ואסתר	בן ובת	נשוי	מזל		סרסור	אביון	שלושים ושנים	שנים ושנים	בבל	מנשה מאטאלון
יששה	בנו הגדול נשוי ונשא אשתו רחמי ישם בת שרה	למעלה מג בן אחה	מרכי ושמעה סולטני ובת אחת	שני בנים ובת אחת	פנוי			סנדלר	חוזר על הפתחים	ארבעים שנה	שמונים שנה	פאס	מאיר אלפסי
שנים					נשוי	ישומה		נוסע אל הכפרים	עני	שלושים שנה	ארבעים וחמש	מכנאס	יששכר בחבוב
ארבעה		למעלה מג כולם	אברהם רוך	שני בנים	נשוי	עזיזה		סנדלר	עני	חמש שנים	שלושים וחמש	טאנגה	מאיר ינון
ארבעה		למעלה מג כולם	דוד ורחל	בן ובת	נשוי	מזל		מתקן ישומה	בינוני	ארבע שנים	שלושים שנה	אישכנזי	יוסף בלאנק
שנים					נשוי	סולטני		סנדלר חדשים	אביון	שנים	שנים	יפו	אברהם ברוך
חמישה	יש לו שתי אחיות האחת למנה והשנית קטנה שמונת שנה ומרים	למעלה מג	בכורה	בת	נשוי	אסתר		צורף	בינוני	שנים	שנים	נולד בשכם ועשרים	חיים הלוי
שלושה	יש לו קרוב קטן יתום ישמן מימון				נשוי	שרה		צורף	בינוני	שנים	שנים	תונם	סעיה בן חומן
שנים					נשוי	מלכה		סנדלר אביון		שנים	שנים	פאס	מסיעור תורג'מאן

בכל הדיקה
ישנים ושנים
נפש

62

אלה שמות הצדיקים הקבורים בשכם ת"ז ז"ע
יוסף הצדיק : בן : יהושע בן נון : פנחס הכהן : אלעזר ואיתמר : שבעים זקנים : כלל בן יפונה

26

מורות העתים מאי

הצופה ועיד חיות הרבה הנצרכים למלחמה :

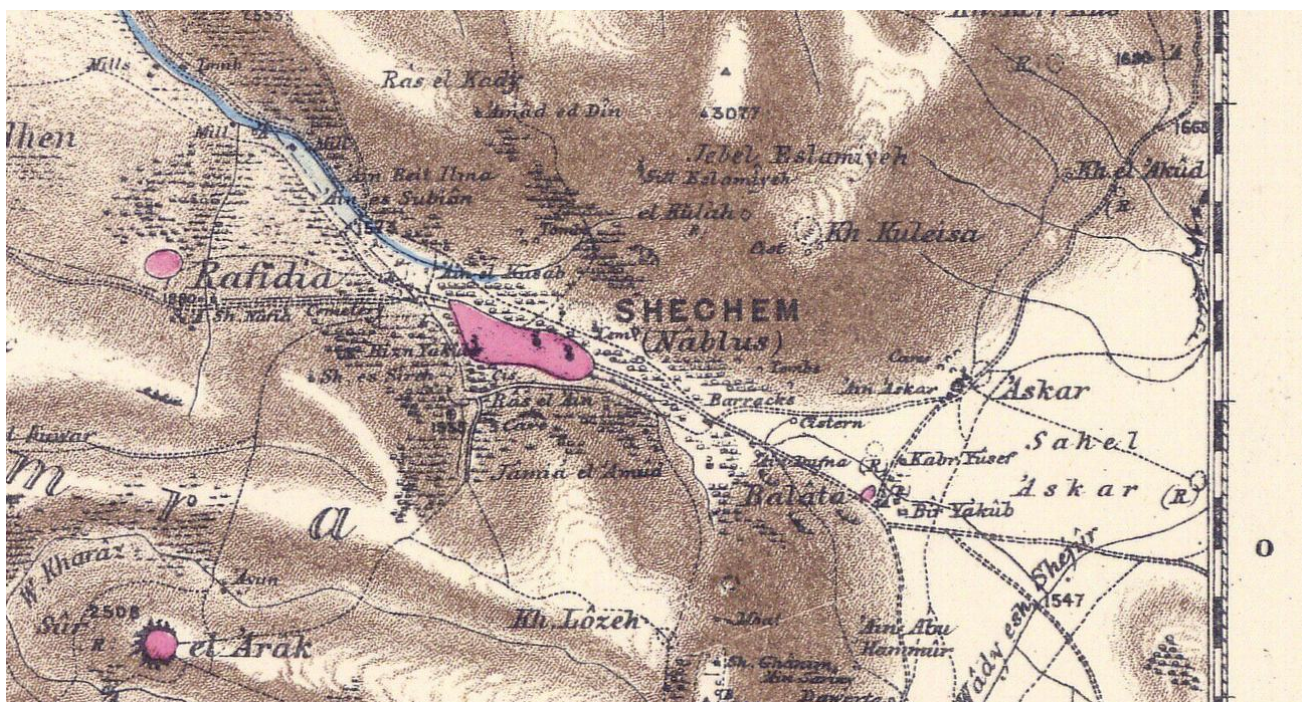
גם בצפת נמצאו הרבה חניות של יהודים ושל ישמעאלים עם כל מיני סחורות, ויום השוק שלה הוא כיום וא' ואז מביאים שם למכור כל מסכר מבני הכפרים, לכך שבכל יום ויום הוא יום השוק לקנות פירות וירקות, וכל הרוצה מבני העיר לאפות פת חמה בכי נמצאים שם בהעיר שלשה (פירנית) (היינו תנורים גדולים) אצל יהודים עומדות להשכיר לכל הצריך לאפות, והמקח ששה גדולים לחודש בעד נפש אחד וכן בעד כל א' מבני הבית ויכול לאפות בכל יום וגם על שבת ולא נמצא בשוק לקנות פת אפוי רק אצל פדמר ישמעאל יש דקה פת, גם סמוך לצפת יש שלשה מעינות טיבות:

והבעתי דירתי בצפת ברחוב הפרושים בחצר של ר' זלמן כהן וב' י"ה הזה יש בהיכ ובהיכ ובית המרחץ אשר נעשה ע"י הרב ר' מענדל, י' נעשה הכל כפי מנהג מרחצאות שלנו התנור הוא מאבנים כשלנו וגם יש שם אנדרות עם (דארבער בלעמער) להביא ע"י החים על הגוף כמנהגינו כדי להזיע אבל בשאר העירות אין שם כמו מרחץ הדו רק כמנהג הישמעאלים מים חמים לכד' כדי לרחוץ בו, גם מנהג הפרושים דשם שבכל יום ויום אחר התפלה מגיד הרב ר' ישראל בעיט' ס' ת"ח דף גמרא ופרשה חושב' ע"פ רש"י ומנהגם הוא שהכהנים נושאים כפיהם בכי ורכים הולכים למקוה האריזל, ובעשיית הלכנו להתפלל על קבר של רשבי לכפר מיראן, ובראש השנה התפללנו שם כמנהגנו פה ובחג הסוכות עשינו סיכות וכל אחד עיסר את סיכותו בתאנים ברימינים ומפני שבשנה שעברה היה שם שלג עשרה ימים ע"כ נתקלקלו האתרוגים והיו האתרוגים ביוקר דהיינו בעד כל אתרוג ג' זהובים, אך פה אתרוג כזה הוא שזה חסשה או ששה ר"כ ובערב סיכות הביאו הישמעאלים חבילות חבילות דורבין ירוקים ויפים הרבה על גבי חמירים ובותרים היפים למצוה בעד ה' גדולים והשאר קונים לסכך הסוכה והרסים מביאים ג"כ הרשים בכי והוא כמו ערבות בכאן והכה בזור וכן ערבות מביאים וע"כ היה לנו מכין נחת שאין להגיד :

והנה אותה השנה מוצאי שביעית הי', ע"כ החל הרבר לבוא אל תוך עיר ירושלים ובעיר צפת ונפל ממנו רב עד החנוכה וחודות לה' שהצלני מזה אותי ואת אשתי אך בני סת בעת ההיא וזכה להקבר בא"י ר"ח כסליו : ובכ"ה בכסליו הלכנו להתפלל על הגשמים לקבר חוני המעני בכפר א' והלכנו עם הרב ר' ישראל בעיט' ת"ח והרב ר' חיים טייטלבוים הם היו רוכבי חמור ואנחנו הלכנו רגל, ובעת חזרנו לבתינו היה גשם ונתמלאו כל הבארות מים :

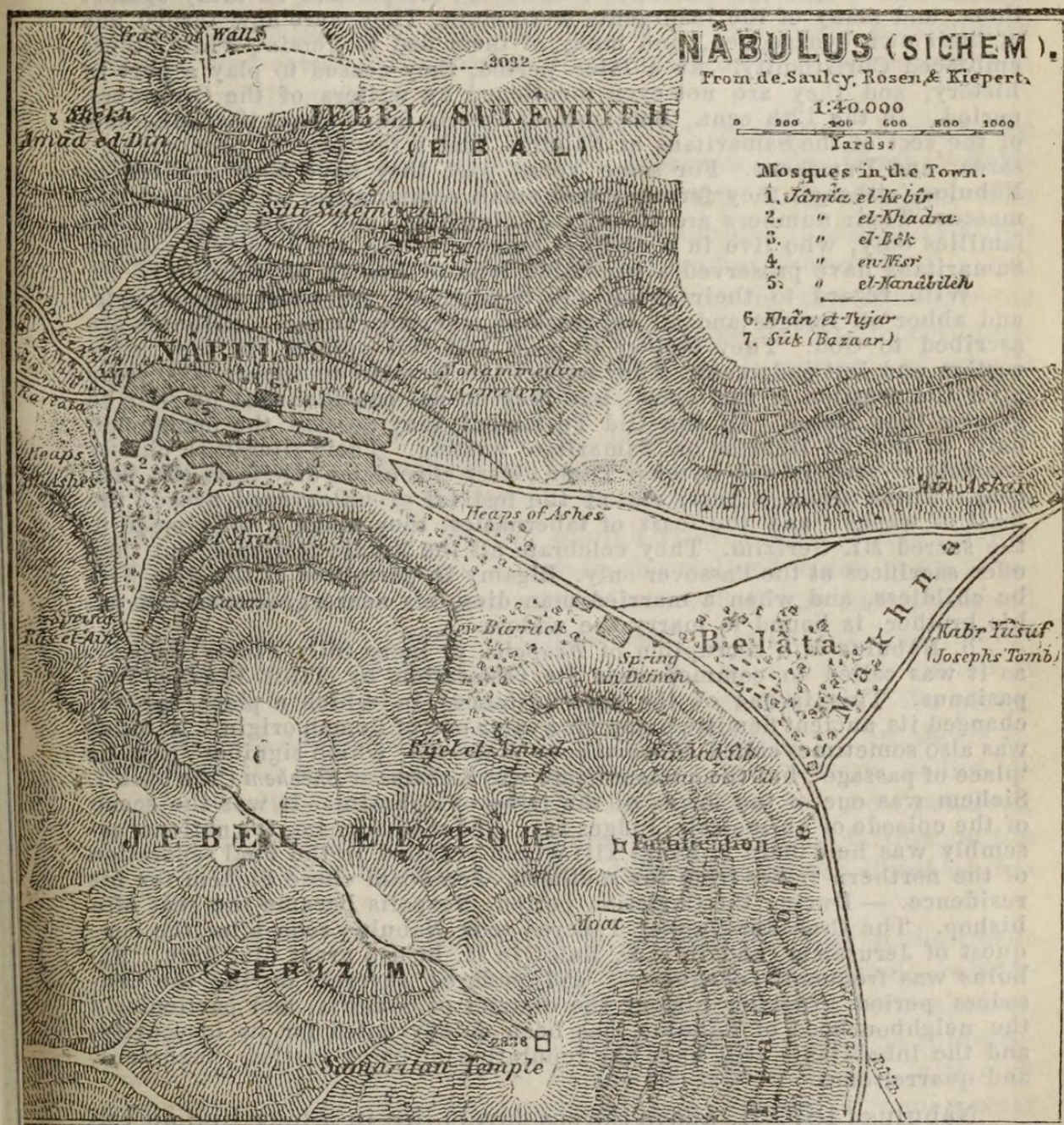
בר"ח אדר ראשון נתעצתי לילך לירושלים ע"י להתפלל שם אצל כותל מערבי וכן על קברי הצדיקים אשר שם ונסע ונלך שיירה של כמה ביא וביללה הראשונה לנו כל השיירה בכפר א' שנמצא שם קבר (יתרו) חותן משה ויש שם כמה מעיינות טיבות, ובליל השני לנו במערה א' סמוך לעיר עין גנים, וביום ג' באנו לשכם ועברנו בין הר גריזים להר עיבל וראינו שעל הר גריזים נבנה חומה ודורים בה ישמעאלים, העיר שכאן היא עיר גדולה מוקפת חומה מכותלי הבתים עצמם שנכנו זה אצל זה ע"כ המה כחומה ויש בה דערך ג' מנינים יהודים ב' מנינים ספרדים ומנין א' המה אשכנזים, וסביב לשכם יש מעיינות הרבה וריחיים של מים עומדות על מעיינות וסמוך לעיר

כל המפות שנבדקו, לפי סדר כרונולוגי. רק אחת מהן – גיליון 1938 – מסמנת את בית הקברות היהודי. שאר המפות חשובות דווקא במה שאין בהן: הן מוכיחות שהסימון של 1938 הוא יוצא דופן ולא שגרה קרטוגרפית.

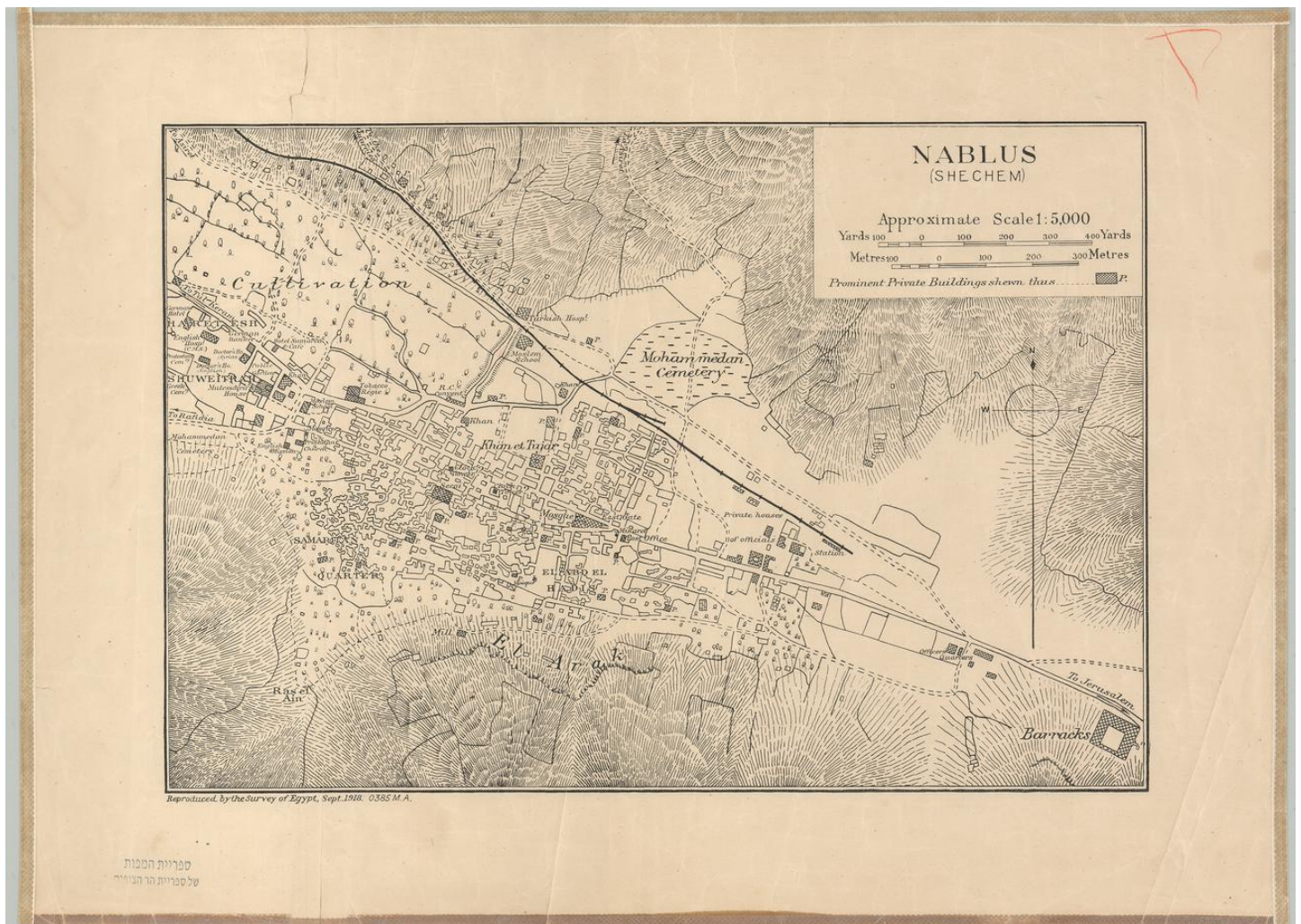
לוח ט"ו Survey of Western Palestine, גיליון 1880, XI – הסקר של קונדר וקיצינר. קנה המידה (אינץ' למיל) גם מדי לסמן חלקה של 3 דונם. אין סימון של בית קברות יהודי. [Memoirs vol. II, archive.org](https://www.archive.org/details/Memoirs.vol.II)

lation of Samaria thus acquired a mixed character. After the return from the captivity, therefore, which had, if possible, intensified the exclusiveness of the Jewish character, the contrast between Jews and Samaritans was strongly marked. It was this spirit of jealous reserve which prompted the Jews to decline the aid of the Samaritans in building the walls and temple of Jerusalem, and as the Jews excluded them from all participation in their worship, the breach continually widened. The Samaritans founded a holy city and a sanctuary of their own (Nehem. ii. 10, 19) under the

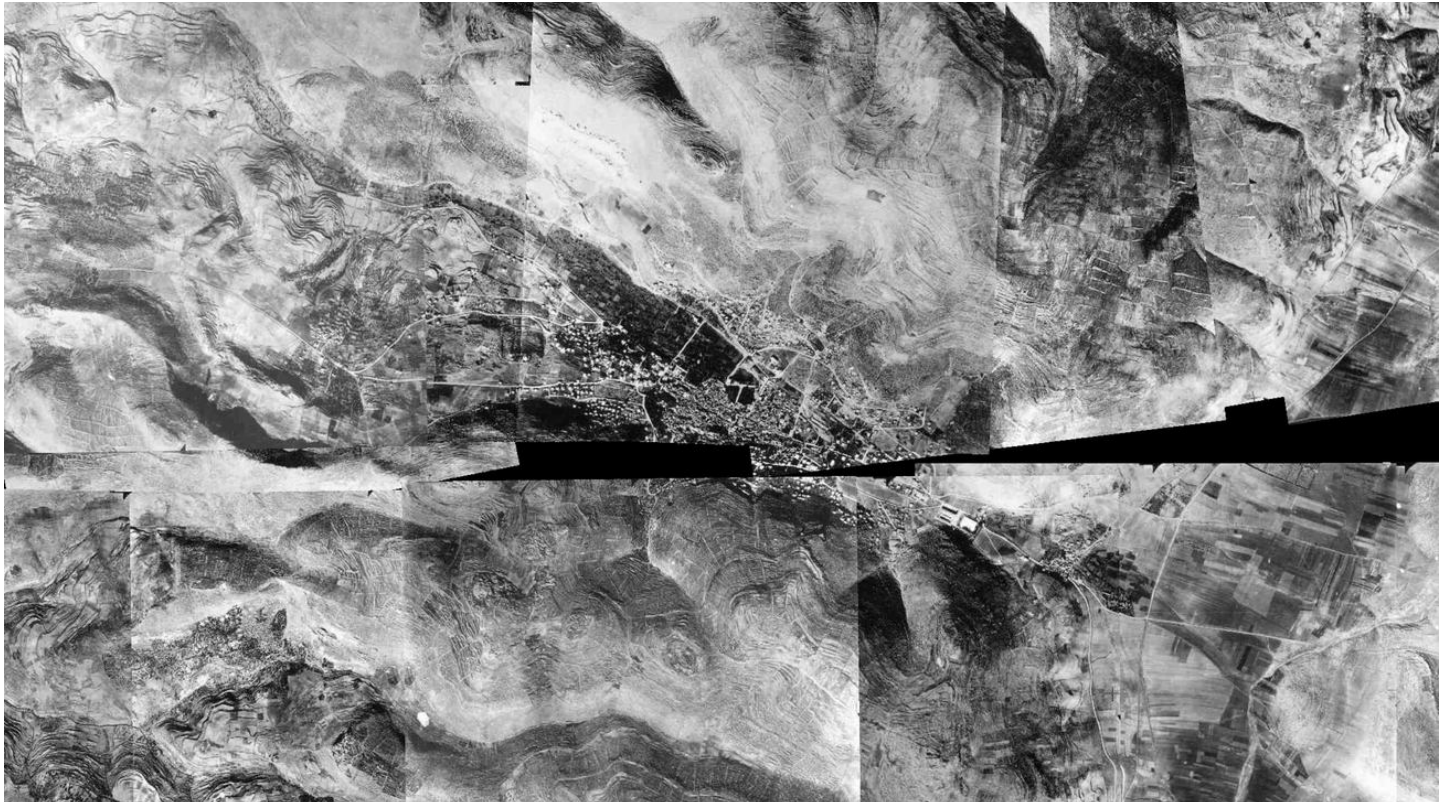

leadership of a certain Sanballât. Mt. Gerizim was chosen for this purpose and a temple was built there, probably not long after the time of Nehemiah; the town of Shechem at its base thus rose in importance, while Samaria declined. Conflicts frequently took place between the Jews and the Samaritans. According to Josephus, the Temple on Mt. Gerizim, which had stood for 200 years, was destroyed by John Hyrcanus. In the time of Pilate, an adventurer instigated a great insurrection among the Samaritans. A crowd of them arrayed themselves against Vespasian on

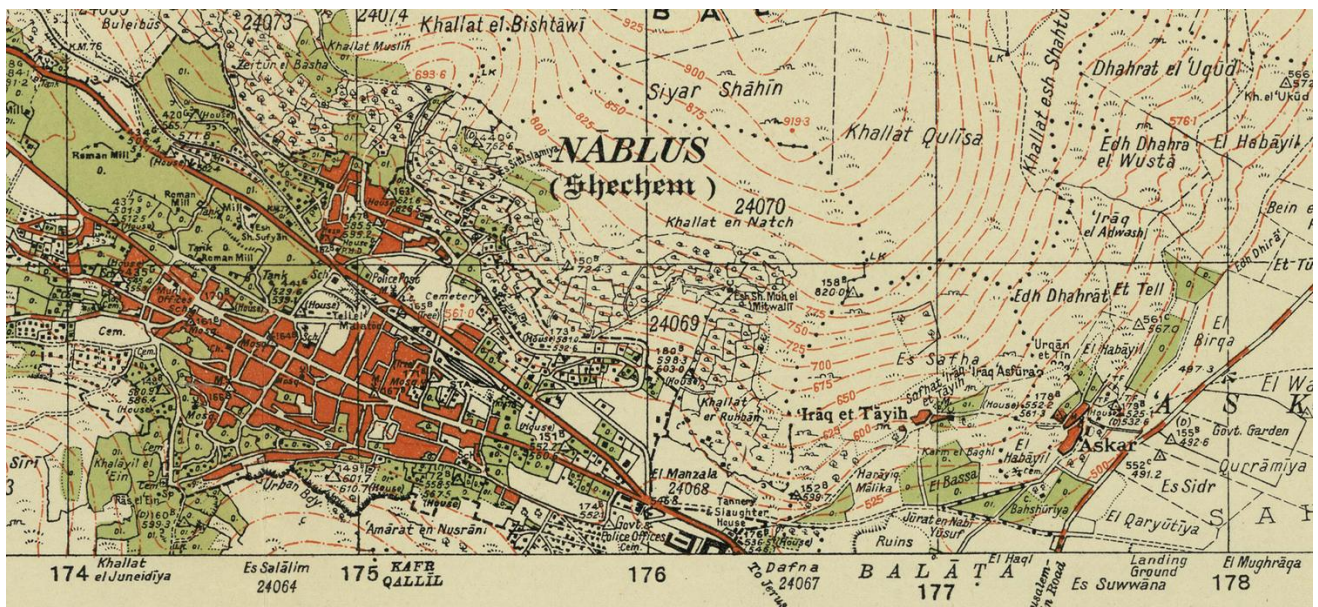
לוח ט"ז תוכנית Nābulus (Sichem) ממדריך בדקה, מהדורה אנגלית שלישית, 1894, עמ' 217 – קנ"מ 1:40,000, "From de Saulcy, Rosen & Kiepert". מסומן עליה *Mòl ān ḥ ēēāñ Cēn ēlēsī* ממזרח לעיר בלבד. אין סימון של בית קברות יהודי – גם לא במהדורות 1906 ו-1912. archive.org.

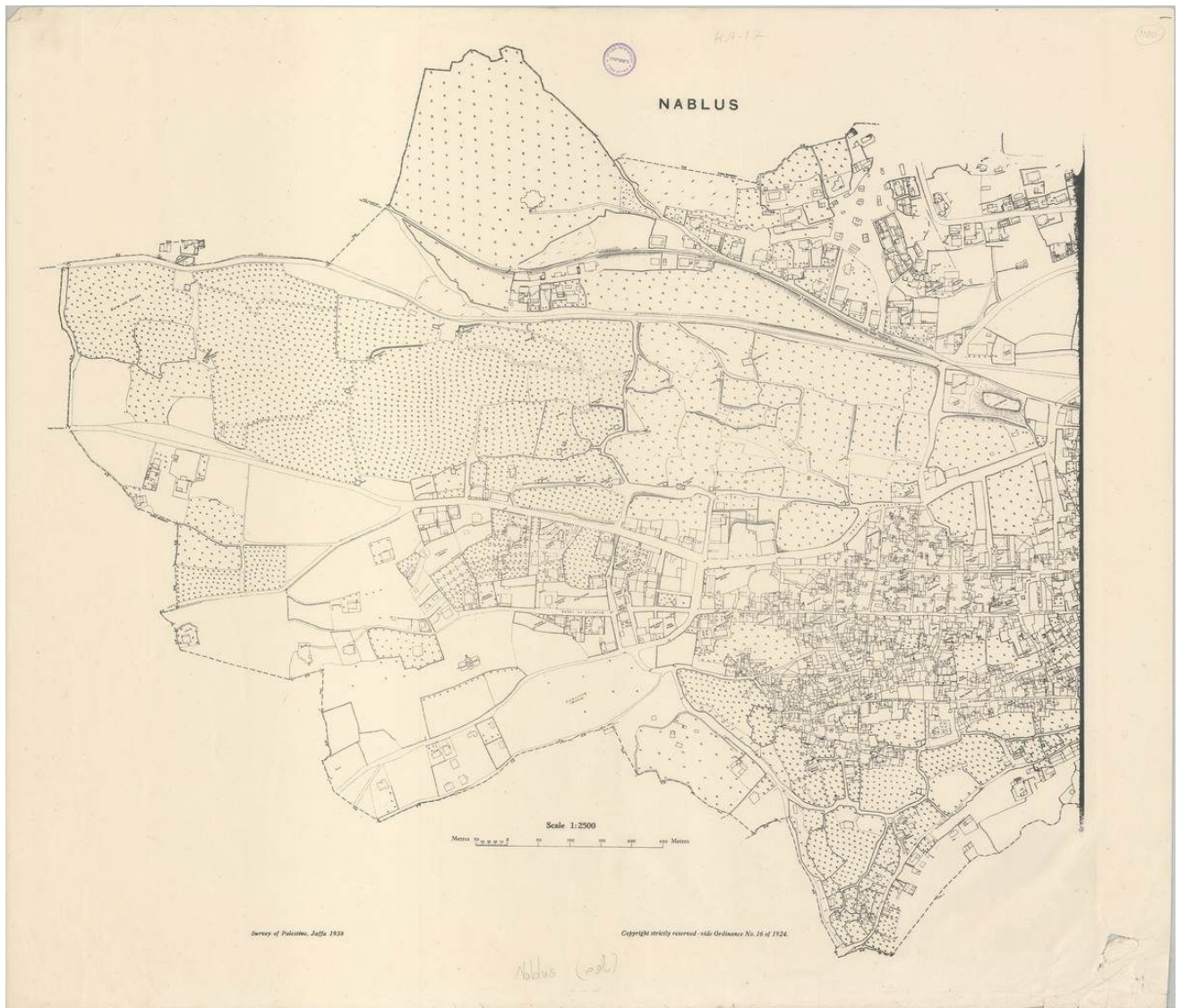
לוח י"ז מפת שכם מתקופת מלחמת העולם הראשונה, 1918 – אותה שנה שבה ראה הרב עוזיאל את המצבות עומדות.

לוח י"ח תצלום אוויר של שכם, שנות ה-40, מאוסף האוניברסיטה העברית – כשנתיים-שלוש אחרי הגיליון של 1938.

לוח י"ט Survey of Palestine 1:20,000, גיליון שכ"ם, שנות ה-40 – עם רשת הקילומטרים המנדטורית (174–178 ממזרח). זו המפה ששימשה לגיאורפנס, משום שהיא זמינה כשכבה בגאורפנס ומגיעה מאותו סקר בדיוק כמו גיליון ה-1:2,500.

לוח כ' הגיליון המלא: NABLUS, Scale 1:2500 – Survey of Palestine, Jaffa 1938. החלקה נמצאת בשליש התחתון ימני של השטח המצויר. "Copyright strictly reserved - vide Ordinance No. 16 of 1924".

מה נבדק ולא נמצא בו כלום

מקור	שנה	תוצאה
Robinson, <i>Bīḥḥāḥ Rēšēšāḥ ēš</i>	1856 / 1841	בית קברות מוסלמי לפני השער המערבי. אין יהודי.
Wilson, <i>Lāñeš òḡú ē Bīḥē</i>	1847	תיאור מפורט של בית הכנסת. אין בית קברות.
Frankl, <i>Nāḥí Jēšūšālēḥ</i>	1858	בית קברות שומרוני בדרום־מערב. אין יהודי.
Rogers, <i>Dòḥ ēšúḥ Līgē ḥ Pālēšúḥē</i>	1862	50 יהודים בעיר. אין בית קברות.
Mills, <i>Tí sēē Mòḥú š áúNāḥúš</i>	1864	קברי סלע מצפון. אין יהודי.
Guérin, <i>Sāḥ āšē</i>	1874	בית קברות מוסלמי ממזרח. אין יהודי.
PEF Survey Memoirs	1882	שכונות העיר, קברי סלע. אין יהודי.
Baedeker (3 מהדורות)	1912 / 1906 / 1894	Mohammedan Cemetery בלבד.
Survey of Palestine 1:2,500	1938	Cemetery (Moslim) בלבד.
Survey of Palestine 1:2,500	1944	נבדק – הכיתוב אינו חוזר.
OpenStreetMap / Wikimapia	2026	אין בית קברות יהודי ממופה בשכם.
מקורות פלסטיניים (ואפא, עיריית שכם)	—	אין אזכור לבית קברות יהודי בעיר.

ההיעדר הזה עצמו הוא ראיה: הכיתוב של 1938 אינו העתקה ממפה קודמת אלא רישום שדה עצמאי של מודדי הממשלה – שבע שנים לפני שהמקום נבדק ונמצא ריק ממצבות.

ז'

הקהילה

מי נקבר שם. קהילה ספרדית קטנה, רובה יוצאי חלב, שהחזיקה מעמד בעיר עוינת עד שנשחקה עד אפס.

שנה	מספר	מקור
1523	12 בעלי בתים	נוסע מליוורנו, אצל שוורץ
לפני 1837	30~ משפחות	גאון, יהודי המזרח
1838	150~ נפש	Robinson
1839	25 משפחות · 76 נפש	מפקד מונטיפיורי
1843	20 משפחות · 60 נפש	Wilson
1845	2~ מניינים	שוורץ, תבואות הארץ
1856	50 נפש	Rogers
1866	12 משפחות · 62 נפש	מפקד מונטיפיורי
1876	12 משפחות	אופלטקה
1895	120 נפש	לונץ
1896	50 נפש	קיואינה
1899~	31 נפש	לונץ
1908	0	בן־צבי
1913	"יהודים אין בה כלל"	לונץ, לוח ארץ ישראל
1931 / 1922	6 / 16	מפקדי המנדט

הקהילה לא החזיקה נכס משלה. בית הכנסת היה חדר שכור בבית ערבי, ובשנת 1876 עיקל בעל הבית שני זוגות רימוני כסף מספר התורה תמורת חוב שכירות של 200 פרנק. השוחט והמלמד, ר' אברהם מרסיאנו, קיבל חצי משכורתו מכולל הספרדים בירושלים. בנסיבות האלה, בית הקברות היה כנראה הנכס המקרקעי היחיד ששייך לקהילה — וזו הסיבה שכל המאבק המשפטי ב-1893 נסב עליו.

"It is merely a small room connected with the cluster of their houses, about four yards by eight; but it is sufficient in size for the accommodation of the community to which it belongs, which, by the chief Rabbi, was represented to us as consisting merely of twenty families with sixty souls."

John Wilson, The Lands of the Bible, vol. II (1847), p. 61 · [archive.org](https://www.archive.org)

ח'

מה עוד פתוח

המיקום נקבע. השאלות שנשארו הן מי בדיוק קבור שם, מה גבולות החלקה הרשומה, והאם נשאר משהו מתחת לאדמה.

¹ **תיק ארכיון המדינה 2 B/32/39, R.G.** — לקרוא במלואו. כולל את מכתבי עוזיאל, מכתבי הוועד הלאומי, ומזכר נציב מחוז שומרון. משם אפשר לחלץ את תיאור גבולות החלקה מתוך הרישום. רשומת קטלוג: [NNL_ARCHIVE_AL997009828750005171](https://nli.arkhiv.org/AL997009828750005171) · חסום לגישה אוטומטית, יש לפתוח בדפדפן

² **פנקסי הטאבו של שכם — Sehifa 18, Serial 94** — הרישום על שם משה עזרי. זה המסמך שיכול לתת גבולות חלקה מדויקים ולהצליב מול המפה. רישום עות'מאני והמשכו המנדטורי; ארכיון המדינה / רשות המקרקעין הפלסטינית

³ **חבצלת, ג' במרחשון תרל"ז (אוקטובר 1875)** — מסע אופלטקה בפרסומו הראשון בעיתון, לפני הספר. ייתכן שיש שם פרטים שנשמטו מהמהדורה המודפסת. עיתונות יהודית היסטורית, הספרייה הלאומית · nli.org.il/he/newspapers

^[4] **חבצלת תרנ"א-תרנ"ג – דיווחי "למען ציון"** – סביר שכאן הדיווח המקורי על צו הוואלי מביירות להשבת בית הקברות, ואולי גם תיאור המקום.

^[5] **אברהם יערי, "תולדות הישוב היהודי בשכם", סיני כרך לו (1955)** – המאמר המקיף ביותר על הקהילה, לא זמין דיגיטלית.

^[6] **יצחק בן־צבי, "שאר ישוב" – אוסף התצלומים ביד בן־צבי** – בן־צבי צילם בשכם ב-1908. אם צילם את שרידי בית הקברות, זה התצלום היחיד שקיים.

^[7] **"Reuven Gafni, "Two Minorities on the Brink"** – בתוך *The Samaritans: A Biblical People*, Brill 2022 – המחקר האקדמי העדכני ביותר על יהודי שכם במאה ה-19.

^[8] **גיליונות 1:2,500 נוספים ומהדורות מאוחרות** – לבדוק אם קיים גיליון 1:1,250 או תוכנית מתאר מנדטורית של שכם שבה החלקה מופיעה עם מספר גוש/חלקה.

מה שלא ניתן לעשות מכאן

ביקור בשטח. שכם היא שטח A. כל אימות פיזי – סקר קרקע חודר, בדיקת חצרות, ראיון תושבים – חייב להיעשות בערוצים אחרים.

ט'

המקורות

מפות ותצלומי אוויר

Survey of Palestine, Nablus (West), 1:2,500, Jaffa 1938 – הגיליון שעליו נמצא הממצא.
[Wikimedia Commons – Maps of Nablus](#)

Survey of Palestine, Nablus (East), 1:2,500, 1938 · Nablus (Western), 1944
נבדקו – הכיתוב אינו מופיע בהם

Survey of Palestine, 1:20,000, שכם, שנות ה-40 – שכבה מגוֹרֶפֶרנסת ששימשה לכיול
[palopenmaps.org](#) · שכבת 1940s-20k-pal

Survey of Western Palestine, Sheet XI, 1880
Conder & Kitchener · [Memoirs vol. II – archive.org](#)

Nābulus — Baedeker, Palestine and Syria — תוכנית Nābulus
[archive.org](#) · 1912 / 1906 / 1894 מהדורות

תצלומי אוויר של שכם, שנות ה-40
אוסף האוניברסיטה העברית; שכבת aerial 1940s ב-Palestine Open Maps

Esri World Imagery – תצלום הלויין העדכני
[arcgis.com](#)

OpenStreetMap – פולגון בית הקברות המערבי ששימש כעוגן
[way/914241756](#) · נתונים תחת רישיון ODbL

מסמכי ארכיון

"בית הקברות היהודי בשכם" – תיק ממשלת המנדט
[רשומת קטלוג NLI](#) · ISA R.G. 2 (Chief Secretary), file B/32/39

לשכת ראש הממשלה, 6.12.1989 – "בית הקברות היהודי בשכם"
[NYU Archives](#) · 23792/15-גל

ארכיון הרב יעקב שאול אלישר – בית הקברות היהודי בשכם
הספרייה הלאומית · NNL_ARCHIVE_AL990034702180205171

מפקדי מונטיפיורי – שכם, 1839 / 1849 / 1855 / 1866
[The Montefiore Endowment](#) · רשומות

עיתונות וספרות בת הזמן

ישראל קאניל, "הצבי", י"ז חשון תרנ"ד · 27.10.1893
צולם מחדש ב"ישע שלנו" 292 · myesha.org.il

רחמים יוסף חיים אופלטקה, מסעי היר"ח, ירושלים תרל"ו
hebrewbooks.org/21043

אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (1946), עמ' 622–627
hebrewbooks.org/36832

יהוסף שוורץ, תבואות הארץ, ירושלים תר"ה
hebrewbooks.org/37875 · מהדורה אנגלית 1850: archive.org

מנחם מנדל מקמניץ, קורות העתים לישראל בארץ ישראל, וילנה ת"ר
hebrewbooks.org/44226

(John Wilson, The Lands of the Bible, vol. II (1847
archive.org

(Edward Robinson, Biblical Researches (1841) · Later Biblical Researches (1856
archive.org · archive.org

(Mary Eliza Rogers, Domestic Life in Palestine (1862
archive.org

(John Mills, Three Months' Residence at Nablus (1864
archive.org

(Victor Guérin, Description de la Palestine — Samarie I (1874
archive.org

א"מ לונץ, לוח ארץ ישראל, תרע"ג
"שכם. יהודים אין בה כלל"

מחקר

יצחק בן צבי, ארץ ישראל ויישובה בימי השלטון העותמאני
עמ' 374–376 – התיאור מ-1908

ישראל קלויזנר, בדרכי ציון (1978), עמ' 184–189
צו הוואלי מביירות להשבת בית הקברות

מאיר בניהו, "תעודות לתולדות הישוב היהודי בשכם", סיני לח–לט (1955–56), עמ' קב–קיג

ישראל חנני, "פיזור האוכלוסיה היהודית מחוץ לתחומי ארבע הארצות", סיני (1956), עמ' קטז–קכג

אברהם יערי, "תולדות הישוב היהודי בשכם", סיני לו (1955)
לא זמין דיגיטלי

בן ציון דינור, כתבים (2009), עמ' 141
"בית הקברות היהודי בשכם (שהוא עכשיו גן העיר בשכם)"

יעקב יהושע, שכונות בירושלים הישנה, עמ' 130
עדות בייה כהן · פרויקט בריהודה

מוחמד יזבק, "היישוב היהודי בשכם 1655–1691 על פי הסג'ל", קתדרה 87 (1998), עמ' 61–76
חוש אל-יהוד ברובע אל-קריין; המדרגות "דרג' אל-יהוד"

(Toledot: The Journal of Jewish Genealogy, 3:4 (1981
ההפניה הארכיונית הראשונה שפורסמה

ויקיפדיה העברית, "בית הקברות היהודי בשכם"

ערך שנוצר ב-15.8.2026, מבוסס על תיק ארכיון המדינה · he.wikipedia.org

קברות שכם – דו"ח איתור. נערך ב-19 באוגוסט 2026.

הקואורדינטות, הפוליגון וקובצי ה-GeoJSON / KML נמצאים בתיקיית הפרויקט תחת gis_08. כל הסריקות, המפות והמסמכים שהורדו שמורים תחת maps_01 עד toponymy_07.

המיקום שוחזר מקרטוגרפיה היסטורית ומקורות כתובים בלבד. הוא לא אומת בשטח.